

LED

JACEK DUKAJ

host

Lód © by Jacek Dukaj

Cover and endpaper design by Tomasz Bagiński and Maciek Jackiewicz

Translation © Michala Benešová, Michael Alexa, 2021

Kniha vznikla za podpory Mezinárodního visehradského fondu

Supported by Visegrad Fund

Vydání bylo podpořeno překladovým programem ©POLAND

This book has been published with the support of the ©POLAND

Translation Program

BOOK INSTITUTE

©POLAND

•
• Visegrad Fund
• •

Czech edition © Host — vydavatelství, s. r. o., 2022 (elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-1020-7 (PDF)

ISBN 978-80-275-1021-4 (ePUB)

ISBN 978-80-275-1022-1 (MobiPocket)

PRVNÍ ČÁST

O tisícirublovém synovi

Toho dne, 14. července 1924, když si pro mě přišli činovníci Ministerstva Zimy, na večer, během svátku siberiády, teprve tehdy jsem začal mít podezření, že neexistuji.

Pod peřinou, pod třemi dekami a starým gabardénovým kabátem, v barchetových podvlékačkách a pleteném svetru, v ponožkách navlečených na ponožkách — zpod peřiny a dek čouhaly jenom nohy — jsem asi po patnácti hodinách spánku konečně trochu pookřál, svinutý téměř do klubíčka, s hlavou strčenou pod polštářem v drsném povlaku, takže zvuky ke mně doléhaly již měkké, ohřáté, zalité voskem, jako mravenci uvízlí ve smůle, pozvolna a s velkou námahou se prodíraly hlouběji, skrz spánek a polštář, milimetr po milimetru, slovo za slovem:

„Gaspadin Venědikt Jeroslavskij.“

„To je on.“

„Spit?“

„Spit, Ivane Ivanoviči.“

Hlas a hlas, první hluboký a chraplavý, druhý hluboký a zpěvný; ještě než jsem zvedl deku a víčko, už jsem je viděl, jak se nade mnou sklánějí, ten chraplavý u hlavy, ten zpěvný u nohou, mí carští andělé.

„Probudili jsme milostpána Venědikta,“ prohlásil Ivan, když jsem pozvedl druhé víčko. Pokynul Biernatové; bytná potichu odešla z pokoje.

Ivan si přisunul taburetku a posadil se; kolena držel u sebe a na kolenou černou buřinku s úzkou krepou. Vysoký vatermörder, bílý jako sníh v poledním slunci, mne bodal do očí, bílý vatermörder a bílé úřednické manžety, oslepující na pozadí jednolitě černí jejich oděvu. Zamrkal jsem.

„Dovolte, Venědikte Filipoviči.“

Dovolili si. Ten druhý se posadil do noh postele a svou váhou ze mě stahoval peřinu, až jsem ji musel pustit; popadnuv alespoň deky, narovnal jsem se v pelechu a přitom si odkryl záda, studený vzduch mi vjel pod svetr a do podvlékaček, už dočista probuzen jsem se zachvěl.

Přehodil jsem si přes ramena kabát, kolena si přitáhl pod bradu.

Pobaveně se na mě dívali.

„Tak co vaše zdraví?“

Odkášlal jsem si. V krku se mi utvořil noční hlen, štiplavá kyselost veškerého obsahu žaludku, česneková klobása a okurky, nebo čím jsme se to včera ládovali, teplá dřínová kořalka a cigarety, bezpočet cigaret. Nahnul jsem se ke zdi a vykašlal hlen do plivátka. Až mě to zlomilo v pase. Zlomený v pase jsem dlouho silně kašlal.

Otřel jsem si ústa roztrženým rukávem kabátu.

„Jako rybička.“

„Inu, to je dobře, to je dobře, báli jsme se, že nevstanete z postele.“

Vstal jsem. Portmoné leželo na parapetu, zastrčené za květináčem s uschlým muškátem. Vyňal jsem bumagu, strčil ji Ivanovi pod nos.

Ani se nepodíval.

„Ale, gaspadin Jeroslavskij! Nejsme přece žádní řadoví policajti!“ Ještě více se na taburetce napřímil, myslel jsem si, že to není možné, ale ještě se napřímil, nyní se i zdi zdály křivé, skříň hrbatá, veřeje skoliózní; uražený činovník zvedal bradu a vypínal hrud. „Ponižené vás zveme k nám do Medové, na čajíček a zákusky, komisař má vždycky čerstvé sorbety, bábovky, smetanové rohlíčky, přímo od Semadeniho, opravdová rozkoš pro jazýček, mohu-li se tak vyjádřit, což, Kirile?“

„Můžete, Ivane Ivanoviči, samo sebou,“ zazpíval Kiril.

Ivan Ivanovič měl hustý knír, důkladně napomádovaný a nakroucený nahoru; naproti tomu Kiril byl hladce oholen. Ivan vytáhl z kapsičky od vesty cibule zavěšené na řetízků a oznámil, že je za pět minut pět, komisař Preiss si velice potrpí na přesnost, a v kolik hodin odchází na večeri? Domluvili se s generálmajorem ve Francouzském.

Kiril nabídl Ivanovi tabák, Ivan nabídl Kirilovi cigaretu, sledovali mě, jak se oblékám. Chrstl jsem do škopku ledovou vodu. Kachlová kamna byla studená. Povytl jsem knot v lampě. Jediné okno v pokoji vedlo na malinký dvorek, sklo bylo tak pokryté špinou a jinovatkou, že ani v poledne nepropouštělo mnoho slunečního světla. Když jsem se holil — když jsem se ještě holil — musel jsem si před zrcadlo postavit lampu s vysokým plamenem. Zyga se rozloučil s břitvou hned po příjezdu do Varšavy; vypěstoval si plnovous hodný popa. Pohlédl jsem na jeho lůžko na druhé straně kamen. V pondělí má přednášky, určitě vstal již za svítání. Na Zygmuntově posteli ležely černé svrchníky činovníků, jejich rukavice, hůl a šál. Celý stůl byl totiž zaskládaný špinavým nádobím, láhvemi (prázdnými), knihami, časopisy, sešity, Zyga si sušil ponožky a prádlo tak, že je na okraji desky stolu zatížil anatomickými atlasy a latinskými vokabuláři. A vprostřed stolu, na rozečteném, umaštěném Riemannově *Über die Hypothesen, welche der Geometrie zu Grunde liegen* a na štosu zažloutlých *Varšavských kurýrů*, které jsme schraňovali na podpal, ucpávání puklin způsobených mrazem a vysoušení bot, ale také na balení obložených žemlí — tam se tyčil dvořad nových i vyhořelých svic, ruiny stearinového Parthenonu. U zdi naproti kamnům se zase vršily sloupce objemných svazků v pevné vazbě, naskládané podle formátu a tloušťky a podle čtenosti. Nad nimi visel na zakouřeném zdi hrudní štít s Matkou Boží Ostrobramskou — jediná pozůstalost po předchozích nájemnících, které Biernatová vyhodila na dlažbu pro „nezpůsobné chování“ — byl celý zčernalý a nyní vypadal spíše jako součást středověké zbroje pro liliputány. Ivan si jej dlouho prohlížel, velice pozorně, škrobeně usazený na stoličce, levou ruku s cigaretou odtáženou v úhlu pětáctyřiceti stupňů od těla, pravou položenou na stehně vedle buřinky, krčil obočí a nos, vousy se mu ježily — v tom okamžiku jsem

pochopil, že je skoro slepý, že je to krátkozraký byrokrat, na nose a pod očnicemi měl stopy po binoklu, bez binoklu mu nezbývalo než se spoléhat na Kirila. Vešli sem přímo z mrazu, a Ivan si musel brýle sundat. Mně samému zde někdy slzí oči. Vzduch uvnitř v činžovním domě je hustý, těžký, zhutněný pachy všech lidských i zvířecích organismů, okna nikdo neotvírá, dveře se co nejrychleji přirazí a skulina nad prahem se ještě ucpe starými hadry, aby z budovy neunikalo teplo — za otop se přece musí platit a ten, kdo by si mohl dovolit utrácet za uhlí, by se vůbec netisnil v takových tmavých špeluňkách, kde je vzduch hustý, těžký, dýcháš ho, jako bys pil vodu, kterou vyplil soused a jeho pes, každý tvůj dech už milionkrát předtím prošel souchotinářskými plicemi rolníků, Židů, povozných, rezníků a děvek, vydáven z černých chřtánů se k tobě vrací znovu a znovu, přefiltrovaný přes jejich sliny a hleny, přepuštěný přes plesnivá, zavšivená a hnisající těla, vychrchlali, vysmrkali, vyzvraceli ho tobě přímo do úst, musíš polknout, musíš dýchat, dýchej!

„Pa-pardon.“

Záchod na konci chodby naštěstí zrovna nebyl obsazený. Zvracel jsem do díry, odkud mi do tváře vanul ledový zápach. Zpod posraného prkýnka začali vylézat rusi. Jakmile se mi některý přiblížil k bradě, rozmáčkl jsem jej palcem.

Vyšel jsem zpátky na chodbu a uviděl Kirila stojícího na prahu pokoje — po očku mě sledoval, držel stráž, jestli jim v podvlékačkách a svetru neuteču na mráz. Chápavě jsem se usmál. Podal mi kapesník a ukázal na levou tvář. Utřel jsem se. Když jsem mu jej chtěl vrátit, o krok ustoupil. Usmál jsem se podruhé. Mám široká ústa, usmívají se velice snadno.

Ustrojil jsem se do svého jediného vycházkového úboru, to jest do černého obleku, v němž jsem skládal závěrečné zkoušky; kdybych pod ním neměl tolik vrstev prádla, visel by teď na mně jako na kostlivci. Úředníci mě sledovali, když jsem si zavazoval tkaničky, když jsem si zapínal vestu, když jsem zápasil s tuhým celuloidovým límečkem připnutým k poslední bavlněné košili. Sebral jsem doklady a zbytek hotovosti, tři rubly a dvačtyřicet kopejek — úplatek by z toho byl sotva symbolický, ale s prázdnými kapsami se člověk na úřadě cítí jako nahý. Se starým beraním kožichem se ovšem nedalo nic dělat, záplaty, skvrny, křivé švy, jiný jsem neměl. Mlčky mě pozorovali, jak navlékám ruce do nesymetrických rukávů, levý byl delší. Omluvně jsem se usmál. Kiril naslinil tužku a něco si poznamenal na manžetu.

Vyšli jsme. Biernatová zřejmě nahlížela pootevřenými dveřmi — v tu ránu se objevila u činovníků, ruměná a řečná, aby je doprovodila zpátky po schodech z druhého patra a přes oba dvory, temné, hluboké díry, až k hlavní bráně, kde vrátný Walenty, upraviv si čepici s mosazným plíškem a schovav dýmku do kapsy, urychleně odmetl sníh z cesty a pomohl oběma činovníkům nastoupit do saní, držel přitom pány za loket, aby na zledovatělém chodníku neuklouzli, a když už seděli a balili si nohy do plédů, zahrnula je Biernatová proudem stížností na nepořádné nájemníky, na bandy poviselských zlodějí, kteří se vloupávají do domů i za bílého dne, a rovněž na ukrutné mrazy, kvůli nimž se navlhlá okna rozklížují, trubky ve zdech praskají a žádné vodovody ani kanalizace v zemi dlouho nevydrží; nakonec

je horlivě ujistila, že mě už dávno podezírala z nejrůznějších nepravostí a hanebností a že by mě určitě nahlásila příslušným úřadům, kdyby neměla na krku tisíc a jednu dalších strastí — načež kočí na kozlíku za Kirilovými zády zapráskal bičem, koně trhli saněmi vlevo, takže žena musela ustoupit, a my jsme vyrazili na varšavskou delegaturu Ministerstva Zimy, do někdejšího paláce Krakovských biskupů, Medová 5, roh Senátorské.

Než jsme odbočili z Košíkové na Maršalkovskou, začalo sněžit; natáhl jsem si šapku přes uši. Úředníci seděli na nízkých lavicích saní ve svých huňatých kožiších a buřinkách podobných ořechovým skořápkám, Ivan vedle mě, Kiril zády k izvozčikovi, vypadali jako chrobáci, které jsem viděl v Zygově učebniku: mohutná, oválná těla, krátké nožičky, malá hlava, všechno glanc černé, uzavřené v geometrické symetrii elips a kružnic. Tvar natolik blízký ideálu koule se sám vyděluje ze světa. Zírali před sebe tupým pohledem, s pevně sevřenými ústy a vysoko vytaženou bradou nad škrobeným límečkem, a bezvládně se poddávali rytmu pohybujících se saní. Myslel jsem si, že se od nich po cestě něco dozvím. Myslel jsem si, že se začnou upomínat o desátek za vlídnost, za to, že nepospíchali a nenaléhali. Mlčeli. Zeptám se jich — jak? na co? Budou předstírat, že neslyší. Vločky lepkavého sněhu vířily mezi námi. Schoval jsem studené dlaně do rukávů kožichu.

Ve Francouzské cukrárně se svítilo, elektrické světlo linoucí se z velkých oken oplétalo siluety kolemjdoucích vlněnou svatozáří. Letní slunce mělo stát ještě vysoko na nebi, nad městem však jako obvykle visela těžká mračna, dokonce rozsvítili lampy — velmi vysoké, se spirálovitě zakroucenou špičkou. Odbočili jsme na sever. Z Ostrowského cukrárny na křižovatce s Pěknou vybíhaly dívky v červených kabátcích a bílých pelerínkách s kapucemi, jejich smích na chvíli prořízl lomoz ulice. Vzpomněl jsem si na nedokončený dopis slečně Julje a na její poslední výkřik-otázku. K Wedelovi, vedle Ostrowského, jsme večer chodívali s Fredkem a Kiwajsem na karty. A hned tady, za kinem Sokol, u Kalky, si Milý kníže pronajímal pokoj na noční dýchánky. Kdybych zvedl oči a pohlédl vlevo, spatřil bych nad Ivanovou buřinkou okno v druhém patře činžovního domu číslo 71, okno, z nějž vypadl Fredek.

Na křižovatce s Novohradskou visela tlustá kráva přimrzlá k lampě, šlacha tmavého ledu ji poutala ke štítu čtyřpodlažní budovy. Kráva musela pocházet z poslední várky dobytka, který mířil na jatka v Ochotě, zimaři ji ještě neodstranili. Z perspektivy ulice se nad střechou domu Sfinga mlhavě rýsovalo šedočerné hnízdo ledu, velká sraženina zmrzlé půdy tvrdé jako dýmánek, síť ledových provazců, střechlů, mostních oblouků a sloupů spojená s činžovnými domy po obou stranách Maršalkovské a Zlaté — s činžovnými domy, lampami, pahýly umrzlých stromů, balustrádami balkonů, arkýři, špičkami kopulí a věžiček, atikami a komíny. V kině Sfinga se samozřejmě již dávno nepromítalo; v nejvyšších patrech se nesvítilo.

Když jsme minuli Novohradskou, saně zpomalily. Vozka na něco ukázal bičem. Vůz před námi najížděl na chodník. Kiril se ohlédl. Vyklonil jsem se vpravo. Na křižovatce s Jeruzalémskými alejemi stáli dva policisté a pomocí píšťalek a halekání se snažili odklonit provoz ze středu vozovky — nad vozovkou právě přemrzala přituha.

Na několik minut jsme kvůli ní uvízli v zácpě. Přítuhy se obvykle pohybují nad střechami, ve městech sestupují k zemi zřídka. Připadalo mi, že i z té velké dálky cítím vlny chladu, které se od ní šíří. Zachvěl jsem se a bezděčně se zachumlal do límce kožichu. Činovníci Ministerstva Zimy si vyměnili pohledy. Ivan se podíval na hodinky. Na druhé straně ulice, za sloupem oblepeným plakáty ohlašujícími zápas v cirkusu v Okólniku, muž oblečený s anglickou elegancí seřizoval prastarý fotoaparát, aby pořídil snímek přítuhy; snímek se beztoho v novinách nejspíše neobjeví, protože jej zkonfiskují lidé z Medové. Ivan s Kirilem si ho ani nevšimli.

Přítuha byla výjimečně čilá, určitě se ještě před soumrakem stihne dostat na druhou stranu Maršálkovské, přes noc se vyšplhá nad střechy a do pátku se stačí dostat do hnízda nad kinatěatrem. Když mrazivec loni přecházel z Prahy k Zámku přes Alexandrovský most, zavřeli most skoro na dva měsíce. Ovšem ten glaciuss tady — kdybych čtvrt hodinku počkal, jistě bych spatřil, jak se pohybuje, jak přemrzá z místa na místo, přesouvá se v ledu, ledem, od ledu k ledu, jak za ním praská jeden, pak druhý krystalický provazec a pomalu se sype šedobílá tříšť, minuta, křup, dvě minuty, křup, vítr rozfoukával spolu se sněhem čím dál lehčí částičky, leč většina vmrzala do černé ledové plochy, v níž přítuha proměňovala pouliční bláto, led ledu; a tato cestička drsné zmrzlé půdy se jako stopa slimáčího slizu táhla několik desítek metrů na východ od Jeruzalémských alejí, i po chodníku, i po průčelí hotelu. Zbytek už zimaři odsekali nebo prostě rozmrzli; včera po poledni ukazoval teploměr u Szniccera pět stupňů nad nulou.

Přítuha se nesunula po přímé linii ani se nedržela ve stejné výšce nad dlažbou (vmrzají taktéž pod povrch země). Před třemi čtyřmi hodinami, odhaduji podle roztržité architektury ledu, se přítuha rozhodla změnit trajektorii: dosud se přemisťovala sotva metr nad prostředkem ulice, ale pak, před třemi hodinami, se vydala po ostré parabole vzhůru, nad lampy a vrcholky zmrazených korun stromů. Viděl jsem řadu útlých stalagmitů, které za sebou nechala, blyštěly se září pouličních lamp, odlesky barevných neonů, světél linoucích se z oken a výkladů. Řada náhle končila nad tramvajovými kolejemi — přítuha se celou svou vahou zavěsila na hvězdicovitou síť mrazistrun vodorovně rozpjatých a sahajících vzhůru, k fasádám nárožních budov. Mohl by se pod ni postavit člověk, pokud by se našel někdo natolik šilný.

Ivan kývl na Kirila a ten se s nelibostí vepsanou ve tváři zarudlé od štiplavého mrazu vyhrabal ze saní. Třeba budu mít štěstí, řekl jsem si, třeba budeme mít zpoždění, komisař Preiss odejde na smlouvenou večeři s generálmajorem a mě budou muset z Medové propustit s nepořízenou. Díky ti, Bože, za tento rampouch-ohyzdu. Poposedl jsem si na lavici, opřev se ramenem o bok saní. Přiběhl kamelot — „Hirohito poražen!“, „Zvláštní vydání, Měrzov vítězí!“ — zavrtěl jsem hlavou. Při dopravních zácpách v centru se okamžitě začne sbírat dav, objeví se pouliční kšeftaři, prodavači cigaret a svěcené vody, posvátného ohně. Policisté odháněli chodce od přítuhy, avšak nejsou s to uhlídat všechny. Směrem od Briesemeisterovy restaurace se přikradla partička výlupků. Nejdůležitější z nich, s obličejem omotaným šálou a v tlustých, neforemných rukavicích, přiběhl na několik metrů k přítuze a hodil

jejím směrem kočku. Kocouřísko letělo vysokým obloukem, roztáhlo tlapy a vřískalo na celé kolo... děsivý zvuk rázem utichl. Dopadlo na přituhu zřejmě už mrtvé, pomalu z ní sklouzlo do sněhu, zmrzlé na kost: ledová socha kočky s roztaženými končetinami a ocasem jak pravítko. Chlapci utekli, téměř vyjíce radostí. Pejzatý Žid za nimi hrozil z prahu Epsteinova klenotnictví, srše kletby v jidiš.

Kiril mezitím přišel k postaršímu policistovi, chytil ho za paži, aby nemohl uličníky pronásledovat, a jal se jej o něčem přesvědčovat ztišeným hlasem, ovšem za vydatné pomoci rozmáchlých gest volné ruky. Strážník odvracel hlavu, krčil rameny, škrábal se na hlavě. Mladší z dvojice policistů křičel na svého společníka, pohni se, pomoz mi! V alejích se do sebe zaklesly skluznice dvou saní, a způsobily tak ještě větší povyk, vozy vjížděly na chodníky, chodci nadávající polsky, rusky, německy a židovsky se vyhýbali kolům a kopytům, před skladištěm vín se na umrzlém blátě svalila jedna postarší matrona zvící gdaňské almary, tři gentlemani se ji pokoušeli zvednout, pak přispěchal na pomoc pupkatý oficír, a takto ji čtversilně zvedali, na ráz — upadla — na dva — upadla — na tři — se již půl ulice smíchy popadalo za břicho a ženština, rdící se jako pivoňka, pronikavě pištěla, mrskejíc tlustýma nožkami v droboučkých střevíčkách... Žádný div, že jsme se otočili ke křižovatce, až když se ozval zvuk odíraného plechu a praskajícího dřeva. Automobil se srazil s uhelným vozem; jeden kůň se svalil na bok, jedno kolo odpadlo. Policista odstrčil Kirila a úprkem běžel ke srážce. Řidič uvízlý uvnitř krytého stroje mačkal klakson; ke všemu se zpod kapoty ozvala rána jako z brokovnice. To již bylo na šedáka zapřaženého do vedlejších saní příliš. Splašený kůň vyrazil kupředu, přituze v ústrety. Vozka popadl opratě, avšak i sám kůň musel cítit, že narazil na mrazivou zeď — ještě energičtější sebou smýkl stranou, otočiv saně na místě. Zavadila snad skluznice o obrubník? Uklouzl šedák na černé ledové ploše? Vztyčil jsem se v ministerských saních a spolu s Ivanem pozoroval nehodu přes řadu povozů před námi, ale všechno se to odehrálo až moc rychle, příliš nečekaně, příliš mnoho kalupu, křiku, světla a stínu. Šedák se převrátil, převrátily se saně, do nichž byl zapřažen, vysypal se z nich náklad, dobrých deset baňatých láhví v koších s pilinami, koše i láhve se odkutálely doprostřed křižovatky, část z nich se musela rozbít, protože se po ledě rozlila zářivá nazelenalá tekutina — petrolej, pomyslel jsem si — a již vyšlehl oheň, od čeho, od elektrické jiskry z automobilu, upuštěné cigarety, křísnutí okovaného kopyta o dlažbu, nevím. Blankytný plamen skákal po celé šířce louže, vysoko, čím dál výše, metr, půldruhého metru — téměř se dotýkal přituhu vmrazené do sítě v povětří.

Fotograf skloněný nad aparát pomalu, metodicky páčil jeden snímek za druhým. A co na nich poté uvidí, co se zachytí na skle a odrazí na papíře: sníh — sníh — bledé aureoly lamp — tmavé bláto, tmavá dlažba, tmavé nebe — šedá průčelí činžovních domů v perspektivě široké průrvy města — v prvním plánu chaos hranatých tvarů povozů zablokovaných v zácpě — mezi nimi a mezi lidskými siluetami šlehají záblesky čistého ohně, tak jasného, že fotopapír bude v těchto místech vypadat, jako by vůbec nebyl exponovaný — a nad ním, nad plamenem běloby bělejší než běloba, v srdci visuté ledové arabesky, se rozprostírá přituha, přituha, masivní perun

mrazu, hvězdice jinovatky, živoucí ohnisko chladu, přítuha, přítuha, přítuha nad kožešinovými tokami slečinek, přítuha nad beranicemi a buřinkami mužů, přítuha nad koňskými hlavami a střechami povozů, přítuha nad neony kaváren a salonů, obchodů a hotelů, cukráren a krámků s ovocem, přítuha nad Maršálkovskou a nad Jeruzalémskými alejemi, přítuha nad Varšavou, přítuha nad Ruským císařstvím.

Když jsme potom zamířili do Saského parku a projížděli Královskou směrem ke Krakovskému Předměstí, kolem mrtvých sadů pokrytých letitou vrstvou zmrzlé půdy a kolonády ověšené rampouchy, kolem věže a soboru na Saském náměstí přikrytých převějami, onen obraz — paobraz obrazu a představy — na mě neustále dorážel, neodbytná vzpomínka s nejasným významem, pohled viděný, ale nepochopený.

Úředníci si polohlasně vyměňovali nabručené poznámky, kočí pokřikoval na neopatrné chodce; vánice pomalu ustupovala, začalo se však více a více ochlazovat, dech mi zamrzal na rtech a v bílém oblaku mi zůstával viset před obličejem, zpotení koně se prodírali mračny lepkavé vlhkosti — Královský zámek se přibližoval. Před odbočkou do Medové jsem jej spatřil nad sloupem krále Zikmunda: zámek uvězněný v masivu šedivého ledu — a obrovité hnízdo přítuh nad ním. Fialovočerná sražení na se dotýkala poloviny střech Starého Města. V jasné dny byly kolem Velké věže vidět vlny mrazu stojící ve vzduchu. Žádný teploměr neměl na změření takové zimy dostatečující stupnici. U ohňů na hranici Zámeckého náměstí hlídkují žandarmové. Když přítuha vymrzá z hnízda, uzavírají ulice. Generální gubernátor tím pověřil dragouny z Čtrnáctého maloruského pluku, jenže pluk mezitím převeleli na japonskou frontu.

Na střeše paláce Krakovských biskupů ovšem ledová pokrývka nebyla. V traktu směrem od Senátorské byly stále v provozu přepychové krámky — elektrické reflektory osvětlovaly reklamy na Exkluzivní delikatesy Nikolaje Šelechova a čaje Moskevského obchodního domu Sergeje Bazyloviče Perlova — avšak hlavní křídlo směrem od Medové, s rokokovým zakončením a sloupy s korintskými hlavicemi, patřilo Ministerstvu Zimy. Nad oběma průjezdy viseli pod korunami Romanovců černí dvouhlaví orlové inkrustovaní onyxovým tungetitem.

Vjeli jsme na vnitřní nádvoří, skluznice saní zaskřípaly na dlažbě. Nejprve vystoupili úředníci, Ivan si nasadil cvikr a ihned zmizel ve dveřích; Kiril se zastavil na schodech, před prahem, a podíval se na mě. Otevřel jsem ústa. Zvedl obočí. Sklopil jsem oči. Vešli jsme.

Kočí mi vzal kožich a šapku a dveřník ke mně přisunul obrovskou knihu, do níž jsem se musel zapsat na dvě místa, pero vypadávalo ze zmrzlých prstů, mohu to napsat za vás, velkomožný pane, ne, já, já sám. Po chodbách načalstva Zimy se pohybuje i negramotná chátra.

Všechno zde zářilo čistotou: mramor, parkety, skla, křišťál i duhové zimězo. Kiril mě provedl hlavním schodištěm, přes dva sekretariáty. Na zdech, pod portréty Mikuláše II. Alexandroviče a Pjotra Rappackého, visely obrazy prosluněných stepí a lesů, jarního Sankt Petěrburgu a letní Moskvy, z dob, kdy tam ještě mělo jaro a léto

přístup. Personál nezvedal hlavu od práce, ale viděl jsem, jak mě radové, referenti, úředníci a písaři koutkem oka pozorují a posléze si mezi sebou vyměňují nevraživé pohledy. Kdy končí úřední doba? Ministerstvo Zimy nikdy nespí.

Vrchní komisař W. W. Preiss seděl v rozlehlé pracovně se starobylými kamny a vyhaslým krbem, z vysokých oken byl výhled na Medovou a Zámecké náměstí. Když jsem vešel dovnitř a minul se ve dveřích s Ivanem, který mě už zřejmě ohlásil, pan komisař, otočený zády, byl právě zaměstnán samovarem. Sám měl postavu jako samovar, bachraté, hruškovité tělo a malou, plešatou hlavu. Pohyboval se však s frenetickou energií, dlaně se mu míhaly nad stolem, nohy neustávaly v tanci, krůček vlevo, krůček vpravo — byl jsem si jist, že si něco brouká pod vousy, že se usmívá pod vousy, z ruměné tváře se na svět dívají veselá očka, hladké čelo komisaře Zimy se nemračí. Zatím, poněvadž se neotočil, jsem stál ve dveřích s rukama za zády a nechával jsem si teplým vzduchem naplňovat plíce, omývat kůži a rozehřívát ztuhlou krev v žilách. V pracovně bylo bezmála horko, veliká, malovaná majoliková kamna nevychladla ani na chvilku, okna se nakonec tak zamlžila, že jsem přes ně viděl hlavně rozpité duhy pouličních světel, jež se na skle zvláště rozlévala a zase slévala. Je otázkou velkého politického významu, aby na Ministerstvu Zimy nikdy nepanovala zima.

„Nu, pročpak se neposadíte, Venědikte Filipoviči? Posadte se, posadte.“

Ruměná tvář, veselá očka.

Posadil jsem se.

Zafuněl a dopadl do křesla na své straně stolu, rukama objímal šálek s čajem, z nějž se kouřilo. (Mně nenabídl.) Nemohl tady úřadovat dlouho, stůl nebyl jeho, vypadal za ním jako dítě, které si hraje na ministra, určitě by nábytek vyměnil. Museli ho sem poslat teprve nedávno, poslali ho, carského vrchního komisaře — odkud? z Petěrburgu, z Moskvy, z Jekatěrinburgu, ze Sibíře?

Zhluboka jsem se nadechl.

„Vaše Blahorodí dovolí... Jsem zatčen?“

„Zatčen? Zatčen? Ach, jak se mohla v té vaší hlavince zrodit taková myšlenka?“

„Vaši úředníci —“

„Moji úředníci!“

„Kdybych obdržel obsílku, jistě bych —“

„Copak s vámi nejednali co nejohleduplněji, pane Gierosławski?“ Konečně někdo vyslovil mé příjmení správně.

„Myslel jsem —“

„Ach můj bože! Zatčen!“

Zadýchal se.

Propletl jsem si prsty na kolena. Je to horší, než jsem si myslel. Nevsadí mě do turmy. Vysoký carský úředník si se mnou chce p o h o v o ř i t.

Začal ze stolu vytahovat papíry. Vytáhl tlustý svazek rublů. Vytáhl razítka. Pod spodním prádlem mi stékal čůrek potu.

„Áááno.“ Preiss hlasitě usrl čaje. „Přijměte, prosím, mou upřímnou soustrast.“

„Nerozumím.“

„Loni vám zemřela matka, pravdaže?“

„Ano, v dubnu.“

„Zůstal jste sám. To je smutné. Člověk bez rodiny je jako... inu, je sám. To je zlé, oj, zlé.“ Otočil stránku, usrkl, otočil další.

„Mám bratra,“ zabručel jsem.

„Ano, ano, bratra na druhém konci světa. Kamže to odjel, do Brazílie?“

„Do Peru.“

„Do Peru! Copak tam dělá?“

„Staví kostely.“

„Kostely! Zajisté často píše.“

„Rozhodně častěji než já.“

„To je krásné. Určitě se mu stýská.“

„Ano.“

„Vám se nestýská?“

„Po něm?“

„Po rodině. Kdy se vám naposledy ozval otec?“ Papír, papír, usrknutí.

Otec. Věděl jsem to. O co jiného mohlo jít?

„Nedopisujeme si, pokud se ptáte na toto.“

„To je strašné, strašné. A vás ani nezajímá, zda vůbec žije?“

„A žije?“

„Ech! Jestli Filip Filipovič Gierosławski žije! Jestli žije!“ Úplně ho to zvedlo od jeho okázalého stolu. U zdi stál velký glóbus na útlém stojanu z mokrého ziměza, na stěně visela mapa Asie a Evropy; roztočil glóbus, otřel se o něj hřbetem ruky.

Když se na mě opět podíval, nebylo na jeho buclaté tváři ani památky po nedávné veselosti, tmavé glaza hleděly s klinickou pozorností.

„Jestli žije,“ zašeptal.

Zdvihl ze stolu zažloutlé papíry.

„Filip Gierosławski, syn Filipa, narozen v roce osmnáct set sedmdesát osm ve Wilkówece v Pruském království, ve Východním Prusku, v lidzbarském okrese, od roku devatenáct set pět ruský poddaný, manžel Eulagji, otec Bolesława, Benedykta a Emilji, v roce devatenáct set sedm odsouzen k trestu smrti za účast na vražedném spiknutí proti Jevo imperatorskamu Veličestvu a rovněž v ozbrojeném povstání; posléze mu byl trest zmírněn na patnáct let katorgy, ztrátu práv a sekvestraci majetku. V roce devatenáct set sedmnáct mu byl prominut zbytek trestu a zároveň mu byl uložen příkaz na žitělstvo v hranicích amurské a irkutské generální gubernie. Nepsal? Nikdy?“

„Matce. Možná. Zpočátku.“

„A teď? V poslední době? Od sedmnáctého? Vůbec nic?“

Pokrčil jsem rameny.

„Zajisté sami dobře víte, kdy a komu píše.“

„Nebud' drzý, mládenče!“

Pousmál jsem se.

„Omlouvám se.“

Dlouho si mě prohlížel. Na prstu levé ruky měl prsten s jakýmsi tmavým kamenem v obroučce z drahocenného tungetitu, s vygravírovaným emblémem Zimy; ťukal prstenem o desku stolu, ťuk, ťuk, ťuk, sudé úderky byly silnější.

„Absolvoval jste Imperátorskou univerzitu. Čím se nyní zabýváte?“

„Připravoval jsem se na rigorózum —“

„Čím se živíte?“

„Dávám kondice z matematiky.“

„A vynášejí vám ty kondice hodně?“

Usmíval jsem se již drahnou chvílí, nezbylo mi tedy než sklopit zrak na zaťaté ruce.

„Jakž takž.“

„Jste častým hostem u lichvářů, všichni Židé v Nalewkách vás znají. Jenom Abiezeru Blumsteinovi dlužíte přes tři sta rublů. Tři sta rublů! Je to pravda?“

„Tak už mi, Vaše Blahorodí, povězte, v jaké záležitosti jsem vyslýchán, bude pro mě jednodušší se přiznat.“

Ťuk, ťuk, ťuk, ťuk.

„Možná jste opravdu spáchal něco nezákonného, že se tu tak potíte strachy, a?“

„Ráčilo by Vaše Blahorodí otevřít okno?“

Postavil se nade mě; nemusel se ani naklánět, aby mi mohl mluvit přímo do ucha, nejprve šeptem, potom vrčivým vojenským tónem, nakonec téměř křičel.

„Jste hazardní hráč, můj milý Benedykte, náruživý karbaník. Co vyhrajete, prohrajete — co vyděláte, prohrajete — co si půjčíte, prohrajete — co vyžebraíte od přátel, prohrajete — nemáte už přátele — nemáte už nic, a i to prohrajete, prohrajete všecko. Oko, baccarat, zimucha, poker, na tom pramálo záleží. Jednou jste vyhrál půl pilařského závodu — prohrál jste ho tutéž noc. Musíte prohrávat, nedokážete vstát od stolu, dokud neprohrajete i poslední košili, a nikdo už s vámi nechce hrát. Nikdo už s vámi nechce hrát, Venědikte Filipoviči. Nikdo už vám nechce půjčit. Zadlužil jste se na dva roky dopředu. Bolesław vám nepíše, to vy píšete jemu, prosíte o peníze, ale on už nic neposílá. Otcí nepíšete, protože otec peníze nemá. Chtěl jste se ženit, ale nastávající tchán na vás poštvál psy, neboť jste zastavil a prohrál snoubenčino věno. Kdybyste si alespoň prohnal kulku hlavou, jak se na šlechtice sluší, ale neproženete, tfuj, takový jste vy šlechtic, chátra!“

Omluvně jsem se usmál.

Komisař Preiss si povzdechl, načež mě přátelsky poplácal po rameni.

„Nic se nebojte, my se známe i s chátrou. Na vlastním otcí vám záleží tolik co na podagře japonského císaře — zato vám záleží na tisíci rublech! Není-liž pravda? Na tisíci rublech vám záleží jako... nu, velmi vám na nich záleží. My vám dáme tisícovku, později možná i druhou, pokud se osvědčíte. Pojedete navštívit otce.“

Nato zmlkl, očividně čekaje na odpověď. Jelikož se jí nedočkal, vrátil se za stůl k čaji, z něž se kouřilo (trochu vystydl, takže jej nyní srkal déle a hlasitěji), k papírům

a razítkům. Masivním perem podepsal dokument, bouchl pečatí, vylepšil to druhou; spokojeně si zamnul ruce a rozvalil se v koženém křesle.

„Zde je váš pas a napravlenije do naší delegatury v Irkutsku, tam se o vás již postarají. Také vám rovnou koupili jízdenku, zítra jedete do Moskvy, jinak byste nestihl Sibiřský expres — dnes je prvního července, jízdenku máte na pátého, odjezd v deset večer z Jaroslavského nádraží, v Irkutsku budete jedenáctého, tam vás posadí na Zimní do Kežmy. Tady máte tisíc rublů, potvrďte mi to. Kupte si nějaké oblečení, abyste vypadal jako člověk! A kdyby vás napadlo sebrat peníze a všechny je prohrát — ostatně, klidně je i prohrajte, hlavně abyste dojel k Bajkalu. No tak, podepisujte!“

Tisíc rublů. Co chtějí, abych tam udělal? Vytáhl z otce jména, která neprozradil během přelíčení? Proč potom sedím v budově Ministerstva Zimy, a ne Ministerstva vnitřních záležitostí?

„Pojeďu,“ řekl jsem, „navštívím otce. A to je všechno? Víc nic?“

„Promluvíte s ním.“

„Promluví.“

„Jakmile si s ním promluvíte, no, tak už jistě bude všechno v pořádku.“

„Nerozumím, co Vaše Blahorodí —“

„Neposílal dopisy, a vás to samozřejmě neudivilo.“ Komisař Preiss otevřel desky potažené sukнем a zdobené želvovinou. „Irkutsk nám píše... Byl geolog, pravda?“

„Promiňte?“

„Filip Filipovič studoval geologii. Nepřestal se jí věnovat ani na Sibiři. Sdělují mi tu... Od začátku byl velmi blízko, jeho oddíl se zúčastnil druhé nebo třetí expedice, která tam zamířila na jaře devatenáct set deset. Většina zemřela na následky omrzlin. Anebo umrzli na místě. On přežil. Pak se vrátil. K nim. Já tomu nevěřím, ale tak mi to zde píší. Dali rozkaz, dali peníze, tedy jim posílám člověka. Váš otec hovoří s přítuhami.“

O tom, co nelze vyjádřit

Můj život řídí zásada studu.

Poznává se svět, poznává se jazyk pro popis světa, ale nepoznává se sama sebe. Většina lidí — téměř všichni, jak soudím — se do smrti nenaučí jazyku, kterým by sebe samy popsali.

Když o někom řeknu, že je zbabělec, znamená to, že si myslím, že se chová zbaběle — nic víc to neznámá, poněvadž mu samozřejmě nenahlédnu do nitra duše, a nedozvím se, zda je zbabělec. Takový jazyk však nemohu použít k popisu sebe sama: v rámci své vlastní zkušenosti zůstávám jedinou osobou, pro niž její slova, činy, nečinnost představují pouze vybledlý a v zásadě nahodilý odraz toho, co se

pod nimi skrývá, co je jejich příčina a zdroj. Existenci takového zdroje zakouším bezprostředně, kdežto část svých skutků si vůbec neuvědomuji, a všechny je vnímám jako neúplné, pokřivené. Sami se dozvídáme vždy jako poslední, co za šaška jsme ze sebe ve společnosti udělali. Jsme lépe obeznámeni se záměry svých činů než s činy samotnými. Lépe víme, co jsme chtěli říci, než co jsme opravdu řekli. Víme, kým chceme být — nevíme, kým jsme.

Jazyk pro popis našich skutků existuje, poněvadž tuto skutečnost zakouší řada lidí a mohou mezi sebou probrat něčí strojenou zdvořilost nebo něčí *faux pas*. Jazyk pro popis mě samého neexistuje, poněvadž tuto skutečnost nezakouší nikdo jiný kromě mě.

Byl by to jazyk, který by mohl používat jediný člověk, nevyjádřitelný, nezapsatelný jazyk. Každý si jej musí stvořit sám. Většina lidí — téměř všichni, jsem přesvědčen — to až do smrti nesvede. Nanejvýše si v duchu opakují cizí popisy vlastní osoby, vyjádřené v onom odvozeném jazyce — v jazyce druhého řádu — nebo si představují, co by o sobě v tomto jazyce řekli, kdyby jim bylo dáno pohlédnout na sebe zvnějšku.

Aby o sobě mohli cokoli říci, musejí se stát sami sobě cizí.

Můj život řídí zásada studu. Nedostává se mi lepších slov, jak povědět tuto pravdu.

Žebrák natahuje ruku v prosebném gestu, peníze mám, mohu mu dát, alespoň pět, alespoň dvě, alespoň jednu kopejku, nikdo jiný se nedívá, jsme sami, pouze já a žebrák — nedávám mu nic, odvracím se od něj a rychle odcházím s hlavou vraženou mezi ramena.

Kdo rozbil sklenici se zavařeninou? Matka zvedá hlas. Kdo ji rozbil? Já ne, a nemám zdání, zda to provedl Bolek, zda Emilka, ale matka se ptá ještě jednou, a ještě, a tehdy ukážu rozhodně na Bolka. On.

Posměch ve společnosti, všichni se vysmíváme společnému známému, který tu teď s námi samozřejmě není, jeden po druhém, připomínáme chvilky jeho trapnosti a slabosti. Vstávám, nesměji se, svrašťelé obočí a rty stažené do úzké čárky, vstávám a — že se nestydíte!

Krasavice se ke mně tulí, přelévá se mi přes ramena, klesá na hrud', do klína, pak drožka zpomaluje a zastavuje před vchodem do činžovního domu, kde si s Kiwajsem pronajímám pokoj, Kiwajs je u vzdálené rodiny na venkově, pokoj je volný, opilá dívka se chichotá a okusuje knoflík mého kabátu — drožkář se obrací, mrká na mě, potřebujete pomoc, milostpane? Dívám se vyděšeně. Tisknu mu do dlaně zmačkaný rubl. Odvez tu couru, kam bude chtít! Shazuji ze sebe děvušku, vyskakují z drožky a prchám do hlubin tmavého vchodu.

V lese za dědečkovou vesnicí leží ve vývratu u potoka mrtvola srny. Ohlodaná šelmami a mrchožrouty, pod černým baldachýnem much. Neřeknu nikomu ani slovo, chodím k ní každé ráno i každý večer, šťouchám do ní klackem, obracím ji, sleduji, jak se k ní znovu slétá hmyz, jak maso mění barvu a z těla uniká tmavá tekutina a pomalounku se vsakuje do půdy. Kde trávím tolik času, ptá se dědeček.

Lžu. Vidí, že lžu. Kam chodím, ptá se. Mlčím. Řeže mě řemenem. Pláči. Neříkám pravdu, neříkám nic. Celé léto chodím po lese a hledám mrtvá zvířata. Nosím s sebou tlustý klacek, takový kyj. Buším tím klackem do zdechlin jako smyslů zbavený, až se shnilotina uvolňuje od kosti. Tumáš! a tumáš! a tumáš!

Osmnáct a sedmdesát čtyři! Osmnáct a sedmdesát čtyři! Jarmareční vyvolávač křičí na celé kolo a vyhlašuje vítězná čísla. Všichni, kdo jsme přišli na jarmark, jsme si koupili los. Veselí a červení od mrazu a slivovice teď hledáme po kapsách lístky. Nacházím, vytahuji. Osmnáct a sedmdesát čtyři. Lidé přehrávají zklamání a vztek, házejí losy do bahna, proklínají štěstěnu a posmívají se hlupákovi, jenž si nepřichází pro výhru. Mačkám vítězný los a dělám totéž co oni.

V noci, když mě nikdo nevidí, nacvičuji krvežíznivé pohledy, třeštění očí a zatínání zubů, příliš divoké, než aby v řeči lidské fyziognomie cokoli znamenaly; krvežíznivé pohledy, a také naprostou ztuhlost tváře, nehybnost i těch nejjemnějších svalů na lebce, již za denního světla a mezi lidmi nikdy nebudu schopen dosáhnout, poněvadž tehdy nemám nad svými úšklebky vládu. V noci, když spím, vidím pod víčky schéma jako ze Zygových zažloutlých rytin, anatomické schéma oné zrady: desítky tuhých vodicích nití provlečených pod kůži tváří, pod obočím, podbradkem, rty; a opačné konce těch nití drží okolostojící lidé, v rukou, mezi zuby, mají je přivázané k řetízkům u hodinek a manžetovým knoflíčkům, prstýnkům, na hlavicích vycházkových holí a hlavičkách dýmek, někteří je mají sami všité do mimických svalů nebo do srdce, přímo skrz hrud' a hrudní kost. Pak rytina ožívá — je den — je rušno — lidé — já —

Usmívám se — usmívám se — usmívám se.

...

Zmiňuji se o skutečích, používám jazyk druhého řádu...

Musím se stát sám sobě cizím.

Benedykt Gierosławski byl dobré dítě. Kdo by po takovém dítěti netoužil? Byl hodný — vždy poslouchal rodiče, poslouchal starší, nemluvil, nebyl-li tázán, nevzpouzel se, nepral se s ostatními dětmi, před spaním odříkával otčenáš, ve škole měl samé výborné. Jiní chlapci se courali po městě, bloumali po ulicích — on četl knížky. Jiní chlapci šmírovali děvčata a škádlili se se sestrami — on učil sestřičku abecedu. Myl si uši. Zdravil sousedy a známé. Nedloubal se v nose, neukazoval prstem. Nestonal. Netrápil své rodiče. Kdo by po takovém dítěti netoužil?

Jakmile dovršil sedmnáctý rok a nastoupil na Císařskou univerzitu, seznámil se s dalšími dětmi, které byly hodné.

Poznali se podle úsměvů.

Nebo již bylo pozdě? Mohl jsem couvnout — couvnout kam, ke komu, k jakému svému já? V minulosti neexistuje žádný okamžik, který by, zázračně změněný, převrátil běh mého života, žádná katastrofa, která se mi p ř i h o d i l a, kvůli níž jsem jiný, než bych měl být; nic takového nedokáži uvést.

Je to právě naopak: ať už bych se ve vzpomínkách vrátil do jakékoliv doby, po každé najdu pod tenkou slupkou svých slov a činů tutéž zásadu, sval neklidu, naděje

a odporu napjatý stejným směrem, ať už mi byly tři, třináct nebo třiadvacet. Nikoli pocit, ale něco jiného, nikoli myšlenka — utíká, vymyká se, vykluzuje, nehmotné, nepopsatelné — stůj! pohlédni mi do očí! — ty, ty — nazvu tě Stud, třebaže jím nejsi, nazvu tě Stud, protože lepší slovo v mezilidském jazyce není.

O zákonech logiky a zákonech politiky

Alfred Tajtelbaum na mě čekal v Herszfeldově restauraci. Seděl sám u velkého okna orientovaného na Simonsovu pasáž a byl zahloubán do nakřivo přeložených novin. Objednal si pejsachovku s husími škvarky a patrně už byl u druhé porce — z Medové do Dlouhé jsou to tři kroky, ale hned poté, co jsem mu zatelefonoval ze síně Paláce, mě znovu zadržel Ivan s Kirilem: bylo zapotřebí vyplnit formuláře, převzít vysvědčení blaganadožnosti, vypsát různé cestovní doklady... Když jsem vcházel k Herszfeldovi, hodiny ukazovaly sedm.

„Tumáš.“

Alfred se podíval na bankovky hozené na stůl. Pamatoval se vůbec na dluh? Nebo už také přestal doufat, že se s ním někdy vyrovnám? Pověsil jsem si kožich a čepici. Počítal rubly, pomalu je probíraje mezi prsty.

Posadil jsem se.

„Odjízďím.“

Zvedl hlavu.

„Na jak dlouho?“

„Nevím.“

„Kam?“

„Na Sibiř.“

Odkášlal si.

„Co se stalo?“

Řekl jsem mu o otci, ukázal papíry.

„Bál ses, že ti nebudu věřit,“ zabručel.

„Už měsíc mě strašíš, že se přestěhuješ do Lvova.“

Zapálil si cigaretu. Objednal jsem vodku na zahřátí. Za oknem naproti nám si u dveří s vývěsním štítem modistky povídaly dvě mladé ženy v elegantních štólách. Hovořili jsme napůl otočení k oknu, přes šedý kouř a přes šum hlasů ostatních hostů, v této době bylo u Herszfelda plno; hovořili jsme nahlas a zřetelně, jako bychom odříkávali repliky dramatu nebo vypovídali před vysokým soudem. Ženy pod vývěsním štítem modistky se smály a zakrývaly si rudá ústa rukama v černých rukavicích. Mráz jejich tvářím svědčil, dodával jejich očím jiskru, barvil líce do růžova, modeloval chřípí.

„Leśniewski se Sierpińským mě zvou oficiálně, jménem Lvovské univerzity.“